

Rima PALIJANSKAITĖ

ROŽĖS IR LELIJOS MARTAI RAIŠUKYTEI – VYDŪNO MŪZAI IR BENDRAŽYGEI

„Raišukytės asmenybė yra toli įsipynusi į mūsų tautos bundančią istoriją. Tačiau jos vienos pavardė tik smulkiai žinantiems gali kiek daugiau pasakyti. Šiaip, kalbant apie Raišukytę, kaip lietuvių veikėją Mažojoj Lietuvoj, tektų kalbėti ir apie dr. Vydūną, kurio dešinioji ranka ji buvo.“¹

Marta Augustė Raišukytė (1874–1933) – turbūt vienintelė moteris iš gausaus Mažosios Lietuvos kultūros veikėjų būrio, nelikusi visiškoje užmarštyje, nors Didžiojoje Lietuvoje ji minima retai. Tuoj po jos mirties 1933 m. Vydūnas išleido jai atminti skirtą knygą „Rožės ir lelijos“. Mąstytojas pavadino tekstus *raudomis*, nes juose – paskutinių Martos gyvenimo dienų ir išėjimo amžinybėn aprašymas, gyvenimo ir mirties slėpinio apmąstymas, per laidotuves pasakytos kalbos, giedotos giesmės. Kartu pateikti ir pagrindiniai jos biografijos faktai, išryškinti esminiai asmenybės bruožai.

Užmaršties rūką kiek prasklaidė 1998 m. išleista Birutės Baltrušaitytės knyga „Mažosios Lietuvos moterys“, joje yra apybraiža ir apie Raišukytę. Tačiau dar daug liko nepastebėta, nepasakyta, neįvertinta... Šiose knygose ir kituose šaltiniuose paminėti faktai, amžininkų prisiminimai, jos nuveikti darbai leidžia tarsi mozaiką sudėlioti intensyvaus gyvenimo paveikslą, verčiantį nustebti, suklusti ir nusilenkti šiai didžiai Mažosios Lietuvos moteriai.

Skaisčioji lietuvių tautos aukuro saugotoja

Marta Augustė gimė 1874 m. gruodžio 10 d. Mocviečiuose, Pakalnės apskrityje (dabar – Ostrovna, Kaliningrado sritis). Šeimoje ji augo viena (kiti vaikai mirė dar maži). Tėvas turėjo nemenką ūkį, šalia Gilijos upės – didelį sodą. Iš pradžių Marta mokėsi namuose ir kaimo mokykloje, vėliau – Tilžės mergaičių gimnazijoje. Tėvui sunkiai susirgus, šeima ūkį pardavė ir 1892 m. rudenį išsikėlė į Tilžę. Tėvas netrukus (1893 m.) mirė, Martai dažnai tekdavo slaugyti ir sergančią motiną, kurią sunki liga pasiglemžė 1916 m.

„Į lietuvišką tautinį sąjūdį ji įsijungė jau 1895 m., įstodama į Birutės draugiją ir netrukus į tais pačiais metais gruodžio 2 dieną Tilžėje įsteigtą Giedotojų draugiją.“² Vėliau dalyvavo turbūt visų Tilžės draugijų, siekusių gaivinti tautinę lietuvių dvasią ir kultūrą, veikloje – tai

¹ Morta Raišukytė, In: *Kovų keliais: Klaipėdos krašto prisijungimui prie Lietuvos 15-os metų sukakčiai paminėti almanachas*. 1938, Klaipėda: redaktorius-leidėjas Jonas Vanagaitis, p. 135.

² *Bostono lietuvių enciklopedija*, 24 t., 1961, Boston, p. 447.

Tėvynės mylėtojų draugija (buvo jos sekretorė), *Spaudos draugija* (buvo valdybos narė, draugijos kasininkė, spaustuvei pirkti suteikė 5000 markių paskolą), *Prūsų lietuvių draugijų taryba Tilžėje* (buvo jos kasininkė), *Lietuvininkų susivienijimo Prūsijoje Literatūros komitetas*, *Prūsų lietuvių kultūros draugija* (buvo jos valdybos narė).

1913–1914 m. Raišukytė buvo *Prūsų Lietuvos savaitraščio* atsakingoji redaktorė ir leidėja. Pirmuosiuose numeriuose redakcija įvardijo savo uždavinį „*būti rimtu ir tikru Prūsų lietuvių jaunimo*“ laikraščiu. Trečiame numeryje pabrėžė, kad laikraštis nori būti ne kokios nors žmonių grupės, „*bet visų šviesesniųjų bei pažangesniųjų, savo tautos atgimimu rimtai besirūpinančiųjų laikraščiu*“.³ Tačiau prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, laikraščio leidybą teko sustabdyti, vėliau ji nebuvo atnaujinta.

Po karo nuvertėjus Vokietijos markei, Raišukytė prarado santaupas (50 000 markių tėvų palikimą) ir atsidūrė itin sunkioje padėtyje. „*Ir ji buvo priversta priimti paramos iš artimų žmonių. Jos didingumui tai atrodė vos pakenčiama. Seniau buvo maniusi galinti kitus šelpti, o dabar matė esanti pati vargšėlė. Nerodė tai svetimiems, bet ir ne[i] giminėms. Tylėjo jiems [neprasitardama] net, kad turi ir maistą imti iš kitų. Tai ir stengėsi kiek galėdama savo rankų darbais nors ką pasipelnyti.*“⁴ Pasak Vydūno, dėl tokios padėties ji labai krintosi ir tai pakenkė sveikatai – pirmieji požymiai pasirodė jau 1924 m., o vėliau viena liga sekusi po kitos... Nepaisydama praradimų ir sunkumų, Marta be atodairos pasinėrė į visuomeninę ir kultūrinę veiklą.

Matydama, koks menkas socialinis lietuvių moterų aktyvumas, 1920 m. įkūrė Prūsų lietuvių moterų draugiją, kurią Klaipėdos lietuvių spauda pavadino „*susipratusių lietuvaikių*“ draugija. *Prūsų lietuvių balsas* pranešė, kad jos iniciatorės tilžiškės Marta Raišukytė, Ona Jagomastaitė ir Ona Petrikaitė žadėjusios rinktis kas antrą savaitę *Rytojaus* redakcijos patalpose. Šioje 1921 m. pasirodžiusioje publikacijoje paskelbti Draugijos siekiai „*žmoniškumą tautos gyvenime auginti, lietuvių raštiją pažinti, žinojimą apie tautos gyvenimą ir svarbius klausimus tarp lietuvių (lietuvaikių) skleisti, – lietuvių namų išdirbinius naujai įgyvendinti, gražius senovės būdus gyvenime ir apsitaityse auginti, aplamai tautybę platinti šeimoj ir visuomenėj*“.⁵ Draugija neapsiribojo švietėjiška veikla, ėmėsi labdaros, organizavo ir praktinius mokymus: „*ruošdavo kalėdines dovanėles lietuvių vaikų darželiams, rengdavo vaišes. Padėdavo savo narėms įsigyti naujausias siuvimo, audimo, mezgimo mašinas, mokė jomis dirbti.*“⁶ Raišukytė rengė audimo kursus, įsteigė lietuviškų audinių ir rankdarbių mokyklą Tilžėje, darė įvairių lietuviškų rankdarbių (net iš medžio, iš popieriaus) parodas. Bendradarbiavo su įvairiomis kultūrinėmis draugijomis, su Raudonojo Kryžiaus filialu Tilžėje.

³ *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, 1913, nr. 3, p. 1.

⁴ Vydūnas, Žmoniškojo amžiaus turinys, reikšmė ir vertingumas, *Jaunoji karta*, 1933, nr. 30, p. 1.

⁵ Birutė Baltrušaitytė, *Mažosios Lietuvos moterys*, 1998, Vilnius: *Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla*, p. 38.

⁶ Vilius Ašmys, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, 3 t. – 2006, Vilnius, p. 794.

Marta buvo Vydūno vadovaujamos Tilžės giedotojų draugijos valdybos narė ir aktyviausia pagalbininkė. Jos namuose veikė Draugijos biblioteka: čia buvo kaupiamos knygos, giesmės, dainos ir jų natos. Ji ne tik dainavo chore ir vaidino pagrindinius moterų vaidmenis Vydūno režisuotose dramose, bet ir aktyviai dalyvaudavo lietuvių šventėse, dažnai jose deklamuodavo eiles. Kai spaudoje pasirodydavo negatyvūs švenčių vertinimai ar nepagrįsta kritika, Marta į tai atsiliepdavo, paneigdamą faktų iškraipymus, išreikšdama savo požiūrį.

Pasak Onos Jagomastaitės-Vilimienės, ji visą gyvenimą pašventė kilniai veiklai, puoselėjo lietuviškumą, kitų, „ypač moterų, taurėjimą“, skatindama elgtis garbingai pirmiausia savo pavyzdžiu. Vilimienė išvardijo daug šios itin aktyvios Giedotojų draugijos narės darbų, pabrėždama, kad ji „kilniais savo ypatumais, savo širdingumu ir visiems apreikštu draugiškumu laimėjo širdis visų, kurie ją pažino“⁷. Prūsų lietuvių kultūros draugija ypač pabrėžė jai būdingą dvasingumą: „Tavo supratimu, tikroji kultūra yra žmoniškosios dvasios-sielos augšas apsireiškimas gyvenime. Tuo tu pavyzdingai ir rūpinaisi.“⁸

Apie Martos kilnumą, sąmoningumą, gyvą tikėjimą ir žinojimą, kad „žmoniškoji esmė pareina iš Amžinosios Gyvybės, iš Dievo“, Vydūnas rašė: „Marta nebuvo tokio tikėjimo, kaip jis paprastai yra žinomas. Jos dvasios gabumai pasižymėjo labai ypatingai. Dažnai nustebino kitus jos apreikšti regesiai. Susiję su žmogumi, ji beveik neklaidingai numanė visą jo asmenybės ypatumą ir kas jos išgyventa buvo.“⁹

Raišukytė bendravo, o kartais ir bendradarbiavo su iškiliomis Lietuvos kultūros asmenybėmis: „Per lietuviškos spaudos draudimą globojo knygnešius, savo namuose priglobdavo žandarų persekiojamus Lietuvos veikėjus.“¹⁰ Manoma, kad vertingus tekstus iš vokiečių kalbos versti į lietuvių kalbą ją skatinęs Jonas Basanavičius, jo paprašyta, Marta iš Mažosios Lietuvos spaudos nurašė Jurgio Zauerveino kūrybą Basanavičiaus rengtiems raštams, deja, jie nebuvo išleisti.

Apie Martą Raišukytę rašiusieji, net Zauerveinas, mėgęs tamsius potėpius, pirmiausia kalba apie jos idealizmą, taurumą ir nuoširdumą. Klaipėdietė, ilgametė choro „Aidas“ dalyvė Ema Buksnovičiūtė sakė: „Tai buvusi nepaprasta moteris, švelni, taktiška ir visuomet maloni, spindinti gėrio ir švelnumo šviesa. Rodėsi, kad Vydūnas iš jos sėmėsi kūrybinės energijos, ir daugelis mūsų mergaičių svajodavome turėti tokią motiną.“¹¹ Studentai daukantiečiai ir mokytojai basanavietiečiai su Antanu Krausu priešakyje, atvykę į laidotuves, ją pavadino „skaisčiaja lietuvių tautos aukuro saugotoja“.

⁷ Ona Vilimienė, P. Martai Raišukytei mirus, *Naujasis Tilžės keleivis*, 1933, nr. 57, p. 1.

⁸ Martos Raišukytės laidotuvės, *Naujasis Tilžės keleivis*, nr. 59, p. 2.

⁹ Vydūnas, Rožės ir lelijos, Rūtos atminimui, 1933, Tilžė: *Rūta*, p. 28.

¹⁰ Visuotinė lietuvių enciklopedija, XIX t., 2011, Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijos centras*, p. 488.

¹¹ Albinas Kenešis, Mažosios Lietuvos moterys: Morta Raišukytė, *Gimtas kraštas*, 1989, nr. 11, p. 8.

Lemtinga pažintis

Marta buvo pirmoji Vydūno raštų skaitytoja, o netrukus – ir leidėja. Iniciatyvos leisti Vydūno raštus 1901 m. ėmėsi keli Tilžės giedotojų draugijos nariai (Lydia Smalakytė, Martynas Ašmutaitis), vadovaujami Raišukytės. 1904 m. jie išleido pirmąjį tomą, o maždaug po dešimtmečio (minėtiems asmenims mirus) leidybos reikalais teko rūpintis Martai ir pačiam Vydūnui. Leidyklai neatsitiktinai „*buvo pasirinktas vardas Rūta*“.¹² Juk tokiu slapyvardžiu savo straipsnius ir vertimus skelbė pati Raišukytė. Šis pseudonimas prigijo, Tilžėje dažnai ją ir vadindavo Rūta. Prie Vydūno straipsnio apie *Rūtos* leidyklą įdėta nuotrauka su tokiu parašu: „Prūsų lietuvaite giedotojos. Prie kanklių – įžymioji Tilžės lietuvaite Morta Raišukytė (Rūta).“

Ji leido žurnalus *Jaunimas* [1911–1914], *Naujovė* [1915], *Darbymetis* [1921–1925], kuriuos Vydūnas prirašydavo beveik vienas pats, jos pastangomis dienos šviesą išvydo didžioji dalis mąstytojo knygų. Ne tik perrašydavo Vydūno rankraščius (iš pradžių ranka, vėliau spausdinimo mašinėle), skaitydavo korektūrą, bet iki Pirmojo pasaulinio karo leidybai naudojo savo tėvų palikimo lėšas, taigi rėmė ir finansiškai.

Martai, atrodo, buvo gerai žinomos kūrybinės Vydūno sėkmės ir nesėkmės. Rašytojo teigimu, tik jos nuopelnas, kad jis nesunaikinęs vaidintojams nepatikusios dramos „Pasveikimas“. Marta ją įvertino teigiamai ir paskatino, kiek pataisius kalbą, išleisti atskira knyga. „Probočių šešėlių“ pratarinėje autorius nurodė: „*Man rašant dramatiškus veikalus, kurie toliau ir buvo vaidinami, ji visai viena tikrai su pilna lūkestimi tikėjo mano darbą vaisių tėvynei nešant. Su ypatingu pritarimu ji žvelgė ir į šį veikalą ir jį savo širdingumu augino. Teregie ji jame ir mano sielos gelmes.*“¹³

Raišukytės indėlis į Tilžės Giedotojų draugijos veiklą, o ypač į Vydūno raštų leidybą išties didžiulis, juo labiau kad 1932 m. jau buvo prasidėję vokiečių nacionalistų siautėjimai, imta varžyti lietuvišką veiklą. Tad, pasak *Keleivio* redakcijos, „*kai 1933 metais mirė Marta Raišukytė, kuri Giedotojų draugijoje dalyvavo nuo jos įsikūrimo, giedotojai prie jos kapo giedojo lyg pačios draugijos laidotuvėse*“.¹⁴

Prūsų kultūros draugijos organizuotoje Martos Raišukytės atminimui skirtoje valandoje Vydūnas pasakė kalbą „Žmoniškojo amžiaus turinys ir reikšmė“, vėliau paskelbtą spaudoje. Pabrėžė, kad į Prūsų draugijų gyvenimą Raišukytė įnešusi daug šviesos, ypač gerai ji mokėjusi vienyti žmones. Pripažino jos įtaką kūrybai: „*Marta Raišukytė su pasišventimu rūpinosi Vydūno raštais. Iš pat pradžios ji juos labai vertino ir tuo lyg žadino tokių veikalų kūrimą. [...] Pagaliau dvasinis Martos Raišukytės vertingumas atsispindėjo visuose kilnesniuose moteriškųjų pavyzdžiuose, kurie randasi Vydūno veikaluose. Daug čia yra stačiai jos nuomonių apie moters*

¹² Vdn [Vydūnas]. Raštų leidykla *Rūta*, *Keleivis*, 1951, nr. 10, p. 11.

¹³ Vydūnas, Probočių šešėliai: dramatiška aidija trijose dalyse, 1908, Tilžė: *Rūta*, p. 6.

¹⁴ Tilžės giedotojai, *Keleivis*, 1955, nr. 4 (45), p. 8.

*reikšmę tautoje. Dažnai ji sakydavo, kad moteriškosios vien turinčios mylėti tatai ir tam pasišvęsti, kas yra išmintinga, gražu, gera ir šventa.*¹⁵

Būtų neteisinga nutylėti, kad Vydūnas ir Raišukytė buvo dvasiškai itin artimos, viena kitai labai daug reiškusios sielos. Tačiau apie jų bičiulystę yra parašytas ne vienas tikrovės neatitinkantis tekstas – pradžia davė Salio Šemerio paskelbta Vydūno biografija, paremta sklidusiais gاندais (nors juos galėjo pramanyti pats šios biografijos autorius) ir keletu Vydūno kūrinių (!). Šemerys mini žurnale *Jaunimas* išspausdintas apysakėles „Žaltvykslė ir sfinksas“, „Jo saulelė“ ir „Vaizdelis širdy“, nors jokių autobiografinių faktų jose išvelgti neįmanoma, nes tai didaktinio pobūdžio, labai skirtingos jaunų žmonių gyvenimo ir meilės istorijos. Rašo, kad Vydūnas, mokytojaudamas Kintuose, esą nesėkmingai piršosi Martai. Itin daug tikrovės neatitinkančių faktų yra ir biografine apybraiža įvardytoje Prano Antalkio knygoje „Nepažįstamasis Vydūnas“. Tiesa, Šemerys (kaip ir keletas kitų šią temą palietusiųjų) apie Vydūno ir Martos meilę rašo kaip apie idealų, „sudvasintą, sukondensuotą“, nuoširdų ir taurų jausmą, kuris paaiškina netgi daugelį Vydūno kūrybos filosofinių ir psichologinių klausimų. „*Ji buvo kaip Beatričė Dantei Aligieriui. Galima sakyti, ji buvo mūza, Vydūno kūrybos įkvėpėja.*“¹⁶ Šemerio išsigalvojimus apie pažintį su Marta ir tariamas piršlybas laiške „biografui“ paneigė pats Vydūnas, o pirmąjį savo susitikimą su Marta aprašė knygoje „Rožės ir lelijos“. Tačiau tai nesukliudė toliau sklusti įvairiems klaidinantiems pramanams...

Vydūno aprašytas pirmasis jų susitikimas Tilžėje buvo lemtingas – abu pajutę, kad jiems lemta drauge spręsti bendrus uždavinius. Pasak Birutės Baltrušaitytės, suvokti harmoningos dviejų idealistų bičiulystės, egzistuojančios greta santuokos, pragmatiški žmonės turbūt neįstengs. Baltrušaitytė neabejoja, kad juos siejusi meilė, tačiau tai buvo ne tradicinis „*meilės trikampis, o kažkas aukštesnio, šviesesnio*“. Vydūno amžininkai atsiminimuose rašo, kad dėl šios draugystės tarp Vydūno ir jo žmonos Klaros Fulhazės nekilę jokių nesusipratimų, nebūta nedarnos. Pasak Baltrušaitytės, Martos ir Vydūno bičiulystė ir meilė buvo ne tokia, kokia vaizduojama populiariosios literatūros kūriniuose, tegul ji ir lieka apgaubta paslapties, poezijos skraiste: „*Kiekvieno meilė esti tokia, kokią jis sugeba išpuoselėti, išsaugoti. Ir apsaugoti.*“¹⁷

Martos įtaka vydūniškajai moteriškumo sampratai

Vydūno dramų idealūs moteriški personažai turėjo prototipą – tai minima keleto knygų pratarinėse. Trilogijos „Amžinoji ugnis“ pastabose rašoma: „*Ypatingą santykį su šiuo veikalu turi viena lietuvaitė. Yra tai Marta Raišukytė. Ne kartą ji, su manimi pasikalbėdama, pasisakė,*

¹⁵ Vydūnas. Žmoniškojo amžiaus turinys, reikšmė ir vertingumas, *Jaunoji karta*, 1933 m. rugpjūčio 6 d., p. 500.

¹⁶ Salys Šemerys, Žmonės mano gyvenime, Prisiminimai [sudarė ir parengė spaudai Juozas Marcinkus]. 1997, Klaipėda: *Eldija*, p. 101.

¹⁷ Birutė Baltrušaitytė, *Mažosios Lietuvos moterys*, p. 25.

*kas yra aukščiausieji mergaičių pasiilgimai. Kiek aš tai atjaučiau, tai padaviau Grožvydai, jeib iš tosios žodžių atsispindėtų.*¹⁸

Vydūnas pripažino: *„Ir ta šviesa, kurią ji įnešė, atsispindi visose ideališkose motriškose, kurios vaizduotos mano veikaluose ir kurias pirmoji jinai ir vaidindavo. Daug čia jos nuomonių apie moters reikšmę tautoje. Nuo savųjų ir pats jų nebeatskiriu.*“¹⁹

Draminė trilogija „Pasaulio gaisras“ dedikuota „Lietuvaitei“. Knygos pastabose tvirtinama, kad dramą sukurti įkvėpė Raišukytės papasakota viena 1915 m. karo istorija, jos išgirsta iš gerai pažįstamo Rytų fronte dalyvavusio kariškio. Už naudingas pastabas dėkojama rašytojai Sofijai Čiurlionienei, Martai Raišukytei ir kt. Trilogijoje itin daug pagrindinės veikėjos Magės dialogų ir monologų – ji svarsto apie svarbiausias moterų vertybes, jų gyvenimo uždavinius.

Išskirtinė dedikacija lydi ir 1934 m. išleistą dramą „Jūraitė“, kurią Vydūnas skaitė Martai, kai ji jau sunkiai sirgo: *„Ir aiškinau pagrindinę mintį, kalbėjova apie veikalo nuotaiką. Tik išklaustyt visų trijų dalių neleido jai kančios.*“²⁰ Laiške Enziui Jagomastui Vydūnas rašė, kad šį kūrinį *„buvo nutaręs dovanoti Martai jos šešiasdešimtmečio proga*“.²¹ Įvadinėse knygos pastabose rašoma: *„Leisdamas šį veikalą į Lietuvos tautą, atsimečiu su širdingiausia pagarba velionę Rūtą (Martą Raišukytę). Šiandien būtų suėję 60 metų jos gyvenimo. Teesie šis veikalas jai paminklas! Daug ką jis turi savyje iš jos. 1934 m. gruodžio 10 d.*“²² Ši drama – žinomos lietuvių liaudies sakmės apie Jūratę ir Kastytį vydūniškoji interpretacija, kurioje vaizduojama misteriška žmogiškosios ir dieviškosios būties jungtis. Amžinybės besiilgintis žmogus (*Skaistytis*) ir jį pamilusi jūrų deivė (pasaulio ir amžinybės valdovė *Jūraitė*) yra Aukščiausiojo valia *Perkūno* sutuokiami.

Raišukytė kaip kultūrinės moterų veiklos organizatorė Tilžėje neabejotinai paskatino Vydūną 1931 m. parašyti dramą „Vyrai viską padarys“, skirtą Klaipėdos moterų draugijai. Jos narėms šis veikalas pasirodė pernelyg sudėtingas, todėl vaidinti jo nesiryžo. Vydūnas čia iškelia moters aktyvumo socialiniame gyvenime svarbą: *„Motera pašaukta nešti į gyvenimą motriškąjį žmoniškumą ir žadinti vyriškąjį žmoniškumą. Kitais žodžiais: moterų pareiga rūpintis gyvenimo teisingumu, tvarkingumu, išmintingumu, širdingumu, taupumu, malonumu, skaistumu gimties dalykuose, trumpu žodžiu, kad gyvenime turėtų pirmenybę taurusis žmonių gyvybingumas. [...] Mums rūpi ne tik tai vyrų leistus įstatymus pataisyti, bet patsai jų prasmės vykdymas. Mes norime, kad dingtų iš bendro gyvenimo viskas, kas jį smugdina.*“²³

Vydūnas grožinėje kūryboje moters asmenybę, jos dvasinius ir socialinius gebėjimus, *„moteriškąjį žmoniškumą*“ itin akcentuoja. Dramoje „Amžina ugnis“ Grožvydos paveikslas

¹⁸ Vydūnas. Amžina ugnis: dramatiška trilogija. 1912, Tilžė: *Rūta*, p. 8.

¹⁹ Vydūnas. *Rožės ir lelijos*, p. 11.

²⁰ Vydūnas. *Rožės ir lelijos*, p. 16.

²¹ Birutė Baltrušaitytė, Mažosios Lietuvos moterys, p. 46.

²² Vydūnas, Jūratė: 3-jų v. vaidinys, skirtas būti giedamas su muzika. Tilžė: *Rūta*, 1934, p. 5.

²³ Vydūnas, Vyrai viską padarys: vieno veiksmo vaidinys motriškoms. 1937, Tilžė: *Rūta*, p. 40.

atskleidžia itin mąšlios, sąmoningos, dvasiškai laisvos, aukščiausiais žmoniškumo kriterijais (savo esme) besivadovaujančios merginos vidinį grožį. „Pasaulio gaisre“ Magė išreiškia savimi pasitikinčios, tauriausias moteriškumo savybes atskleidusios ir vyriškąsias savybes perėmusios (Magė „*tvirta kaip uola*“, drąsi ir ryžtinga), principingos, atsakomybę už save, kitus ir visą tautą jaučiančios moters poziciją. Tai tarsi reziumuoja dramos pabaigos epizodas: karui baigiantis danguje pasirodo „*kilnus moteriškas veidas*“ – turbūt žuvusios Magės, kurios aukos prasmė yra žmoniškumo išsaugojimas. Taip išreiškiama viltis, kad moters taurumas, *moteriškasis žmoniškumas* padės žmonijai atgimti dvasiškai.

Moteris, pasak Vydūno, gyvena ne minčių, bet „*gyvybės dvasia*“, todėl ji yra „*teikianti ir gyvinanti būtybė*“. Ji teikia ne tik fizinę, bet ir dvasinę gyvybę, būdama „*tarpininkė tarp aukštybių ir žemybių*“. Jos artumas *dvasiškumui* (dvasinei būčiai) lemia ryškesnę žmoniškumą (darną ir dorą), daugelį kitų ypatybių, iš kurių dažniausiai Vydūnas mini gebėjimą mylėti, teikti save gyvenimui (ypač tapus motina), globoti, vienyti, aukotis... Tačiau vyriškėdamos moterys, anot Vydūno, stabdo savo gyvybingumą ir netenka savojo žmoniškumo – nutolsta nuo savo prigimties, savasties. Savo esmę – moterišką žmoniškumą – atskleidusi moteris daro poveikį savo aplinkai, šeimai ir visam socialiniam gyvenimui. „*Savo namus ji šildo ir nušviečia kaip kokia šventa ugnis.*“²⁴ Ji siekia būti ne tiek laiminama, kiek pati stengiasi laiminti kitus. Vydūno manymu, moters žmoniškumas tautos būčiai yra ypač svarbus: „*Tautos gyvenimui ir išlikimui niekas tiek daug nereiškia, kaip moteriškųjų dorovė. Politinė galia, visi ginklai ir kareivių būriai yra menkos reikšmės prieš tai.*“²⁵

Martos įnašas į tautodaile

Iš rankdarbių mokyklos, kurią Raišukytė įsteigė Tilžėje, „*pamažu plinta po visą kraštą tautiški rankdarbiai, kurie pasiekia ir Klaipėdą, išauginamas gausus būrys Prūsų lietuvaicių, kurios išmokusios rankdarbių, juos paskleidė tarp savo namiškių ir apskritai pakėlė tautos menui meilę Prūsų Lietuvoje.*“²⁶ „*M. Raišukytės iniciatyva buvo įkurta 1921 m. rankdarbių ir audinių mokyklėlė Klaipėdoje. Ji buvo įsitikinusi, kad rankdarbiais galima palaikyti senąsias tradicijas, jas perteikti ateinančioms kartoms ir toliau kurti lietuvišką stilių.*“²⁷

Tilžės giedotojų draugijos narės nuo 1900-ųjų per lietuvių šventes puošėsi pačių pasisiūtais tautiniais drabužiais. Apie tautinių kostiumų grožį rašė ir Marta, apgailestaudama, kad lietuviški rūbai nyksta, o kartu džiaugdamasi, kad „*giedojimo draugystės mergaitės savo aprėdais parodė,*

²⁴ Vydūnas, Mergytė – mergaitė – nuotaka – motera – motina. *Lietuvos aidas savaitinis iliustruotas kultūros priedas*, 1939, nr. 256, p. 4.

²⁵ Vydūnas, Mergaitės, *Jaunoji karta*, 1929, nr. 5, p. 6.

²⁶ Tilžėje mirė Prūsų Lietuvos moterų veikėja, *Naujoji vaidilutė*, 1933, nr. 8/9, p. 419.

²⁷ Irma Šidiškienė, *Būti lietuve / Etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, 2004, Vilnius: *Versus aureus*, p. 75.

kaip praėjusiame amžiuje tarp lietuvių buvo [dėvima]. Bet gražumo čia iš tikro nemenk. Kad tik vėl tą lietuvės pajustų.²⁸ Irmos Šidiškienės teigimu, Raišukytė, vadovaudamasi Vydūno idėjomis, „mėgino kurti lietuviškas drabužių madas“, ir šios jos siūlomos „lietuviško stiliaus mados kartu buvo modernios“.²⁹ Straipsniuose ji rašė apie moterų aprangą, tinkamą nešioti kasdien ir puoštis per šventes, daug dėmesio skirdama aprangos kaip moters savitumo raiškai. Lietuviškos mados tendencijas analizavusi Teresė Jurkuvienė pabrėžia, kad svarbiausios Raišukytės „nuostatos akivaizdžiai siejasi su vadinamojo moteriškojo reforminio drabužio (reform dress, rational dress) judėjimu“, kuris tuo metu plito Europoje ir JAV, propaguodamas „sveiką bei praktišką moterų aprangą, dažnai neatitinkančią vyraujančios mados kriterijų“.³⁰ Tai buvo tarsi protestas prieš vyraujančią madą, kai moterys dėvėjo nepatogius, nehigieniškus, kūną varžančius drabužius. Apie korsetų žalą rašė ir Marta. Ji su kandžia ironija kritikavo ne tik moters sveikatai kenkiančią madingą aprangą, bet ir to meto avalynės tendencijas: „Negana to, kad moteros sudarko savo kūną persiverždamos liemenį, užsismaugdamos kaklą ir paryšiais blauzdas, pagaliau dar ir kojas susidarko smailiomis korpėmis ir eidamos ant aukštų užkulnių, kaip ant kojokų.“³¹ Būtent „reforminio drabužio“ judėjimas, kurį palaikė ir Marta, pasiekė, kad po Pirmojo pasaulinio karo ši sveikatai kenksminga mada išnyktų.

Raišukytė, remdamasi Vydūno idėjomis, jo siūlytais „aprangos archetipais“ ir įkvėpta pasaulyje vyravusių tendencijų (ypač apsilankiusi parodose, kuriose modernūs drabužiai priminė kostiumus, pačių Tilžės giedotojų draugijos narių sukurtus spektakliams), bandė kurti modernią „lietuviškąją madą“, kuri nekopijuotų senosios lietuvininkų aprangos, bet kūrybiškai ja sektų. Raišukytės sukurti Mažosios Lietuvos istoriniai kostiumai buvo demonstruojami per lietuvių šventes ir koncertų scenose. Šiais kostiumais vilkėjo ir Vydūno dramų personažai, kuriuos vaidino Tilžės giedotojų draugijos nariai.

Raišukytė buvo gerai žinoma tautinių juostų audėja. Austi išmoko iš motinos, vėliau itin domėjosi tautodaile, lietuvių liaudies meno pavyzdžių atsiųsdavo ir Jonas Basanavičius, su kuriuo ji susirašinėjo. Marta audė juostas ne tik atsižvelgdama į senąsias audimo tradicijas, bet ir vadovaudamasi savo kūrybinėmis idėjomis. Tai darė įtaką kitoms šio krašto juostų audėjoms. „Klaipėdiškiai pirmosiose Lietuvių dailės parodose dalyvavo jau ne su autentiškomis, kaime surinktomis juostomis, o su liaudies dirbinių stilizacijomis bei sekimais – Martos Raišukytės sukurtomis juostomis, kaklaraiščiais ir kt.“³² Pasak Vytauto Tumėno, Raišukytė tarpukario

²⁸ Rūta [Marta Raišukytė], Iš lietuvių gyvenimo, *Kaimynas*, 1904, nr. 36, p. 1–2.

²⁹ Irma Šidiškienė, *Būti lietuve*, p. 87.

³⁰ Teresė Jurkuvienė, Sukurti „lietuviškąją madą“, *Menotyra*, 2013, t. 20, nr. 1, p. 68.

³¹ Rūta [M. Raišukytė], Apie avalynę, *Jaunimas*, 1911, nr. 7, p. 7.

³² Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių liaudies juostos*, 2001, Vilnius: *Gervelė*, p. 23.

laikotarpiu įsteigtuose juostų audimo kursuose skatino šriftinį juostų audimą, kai tradicinius ženklus atstoja raidės.³³

1910 m. Marta dalyvavo lietuvių dailės parodoje ir įstojo į Lietuvos dailininkų draugiją. Basanavičius jos juostas itin gerai vertino. Iš kitų parodos eksponatų jos išsiskyrė pirmiausia tuo, kad buvo šilkinės, o tokios audžiamos rečiausiai. Antra, jos buvo itin plačios – 8,5 cm, o ne 4–5 cm kaip didžioji dalis juostų. Basanavičius rašė: „*Raišukytės keturios šilkų juostos visame rinkinyje, be abejo, užima pirmą vietą ne tik savo gražumu, bet ir brangumu (po 20 rublių).*“³⁴ Tų juostų raštas, Basanavičiaus teigimu, priskirtinas prie archajiškesnių – retų žvaigždučių ornamentai meno žinovui priminė ornamentuotas mozaikos grindis, kokios rastos „*iš Rymėnų laiko Bosnijoje*“.³⁵

Daugelis Raišukytės juostų turėjo praktinę funkciją, pavyzdžiui, išausti kaklaryšiai. Rašydama apie juostų audimą, didelį dėmesį skyrė spalvoms ir jų dermei. Mažosios Lietuvos studentų draugijos uniformines kepuraites Marta kūrybingai papuošė tautine juoste, kurią pati sukūrė ir išaudė, panaudodama Mažosios Lietuvos spalvas – žalią, baltą ir raudoną. „*Pati M. Raišukytė daug audė juostų, iš plačių šilkinių juostų siuvo staltieses arba pagalvėles, kilimus. Taip buvo kuriamas lietuviškas stilius buityje ir mene.*“³⁶

Ji „*su savo austomis juostomis dalyvavo lietuvių dailės parodose Vilniuje (1910 ir vėliau), Gumbinės (1911), Leipcigo, Hamburgo, Berlyno, Sankt Peterburgo, Romos, Klaipėdos (1920) parodose, dažnai premijuota. Rankdarbių buvo patekę net į Vokietijos kaizerio (1913) ir popiežiaus rūmus. Klaipėdoje 1933 įvyko pomirtinė Raišukytės audinių ir mezginių paroda.*“³⁷

Įdomi istorija, kaip jos juostos pateko į Vokietijos karališkąjį dvarą. Princesės Viktorijos Luizos tuoktuvių proga lietuvaitės, gyvenančios Berlyne, sumanė padovanoti lietuviškų rankdarbių ir kreipėsi laišku į Raišukytę, perspėdamos, kad dovanas įteiks ne ji, o berlynietės. Tačiau Marta su draugėmis lietuvaitėmis, pasipuošusios tautiniais drabužiais, pačios nuvyko į Berlyno karališkuosius rūmus ir įteikė dovanas jas pasitikusiai princesei su jaunikiu. Šį poelgį savaitraštis *Birutė* įvertino neigiamai – tai esąs pernelyg drąsus lietuvaičių „*prasibrovimas*“, antra vertus, tai siejama su „*lietuvių nusizeminimu*“.³⁸ Draugijos „*Birutė*“ vadovas Jonas Vanagaitis pasižymėjo radikalumu ir kritiškai žvelgė į bet kokias lietuvių pastangas palaikyti draugiškus ryšius su Vokietijos valdžia.

Raišukytė yra nemažai rašiusi apie moters aprangą, nagrinėjusi kitus moterims aktualius klausimus. Viename iš straipsnių, atkreipdama dėmesį į skirtingą vokiečių, prancūzų ir lietuvių kultūrą, negailėjo pagiriamųjų žodžių prancūzėms, išlavintam jų skoniui. Tačiau lietuviams

³³ Vytautas Tumėnas, Lietuvių tradicinių juostų „šimtarastiškumas“ istoriniu ir lyginamuoju aspektu, *Liaudies kultūra*, 2004, nr. 6, p. 23.

³⁴ Jonas Basanavičius. Apie tautadailę IV-oje Lietuvių dailės parodoje, *Viltis*, 1910, nr. 40, p. 2.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Irma Šidiškienė, *Būti lietuve*, p. 75.

³⁷ *Mažosios Lietuvos Enciklopedija*, 4 t., 2009, p. 35.

³⁸ *Birutė Baltrušaitytė, Mažosios Lietuvos moterys*, p. 43.

patarė, kad užuot kopijavusios prancūzių aprangą, prisimintų savo prosenelių drobes, senovinius raštus, stengtųsi ugdyti savo estetinį skonį, turėtų savo stilių. Kritikavo aklą madų vaikymąsi, kai neatsižvelgiama į tradicijas, individualumą ir netgi kenkiama savo sveikatai:

„Pagal Europos kultūros žmogaus skonį, motera turi būti laiba, šiaip ji rodos nesanti graži. O graži tik norėjo ir šiandien tebenor kiekviena būti. Ir ne tiktai moteros. Bet jos išrado, kad kūną galima bene laibesniu padaryti. Dirbant arba valgį nusitraukiant berods – ne, bet susiveržiant. Surado ir ant kūno tokių vietų, ties kuria iš tikro galima persismaugt iki pat nugarkaulio. [...]

Prancūzės drobinis niekuomet negali pastoti tuo ir kitoms moteroms. Drabužis dirbtas pagal prancūzų būdą iš tikro bus tarsi paskolintas. Neapreikš pajautimo ir būdo tos, kuri jį dėvi. Ir pasilieka visuomet jai svetimu dalyku. Todėl ir naujoviškiausiai ir brangiausiai apsitaisiusi vis pasirodys vien pasipuošusi, nebus pati daili. Nebus santaros tarp jos ir jos apvalko. [...]

Buvo Berlyne paroda minimos H. B. [vokiečių pianistės Helene Buschmann] taisytų drabužių. O koks čia gražumas apsireiškė! Bet kas mums lietuviams nuostabiausia: tarp jos parodomų drobinių vienas ir toks yra, koku lietuvaitės apsitaisiusios buvo vaidindamos tūlus metus atgal „Amžiną ugnį“ Tilžėj per lietuvių šventę. Viena dalis pasiausta po dešinia pažastimi ir susegama ant kairiojo peties, antra dalis antraip. Iš tų pačių dalių pasidaro ir rankovės. Siūti čia nieko nereikia. Gražūs sagčiai sulauko drobinių dalis ant pečių, o juosta susiaučia jį lengvai per liemenį arba aukščiau. Tas drobinis ir dar kiti tam lygūs yra priimti po išradimų apsauga, vadinama Musterschutz.“³⁹

Daugiau dėmesio skyrė šventinei moterų aprangai, patardama atsižvelgti ir į šventės pobūdį:

„Kasdienio drabužis vis prilygs vienas kitam. Jo tikslas vien yra kūną pridengti, o niekur neturi jis painiotis. Kitaip su pasišventimo rūbu. Jis iš tikro privalo ir puošti. Todėl juo jau galima daug daugiau skonio išreikšti: tai pasiuvimu arba apsiautimu, tai spalvomis ir apstatais. [...]

Visuomet pirmiau reikia šventę puošti savo jausmais, savo norais ir t. t., vienu žodžiu savimi. O pagal tai tad galima puošti ir save. Šventės drobinis privalo ilgas būti, arba geriau sakant, jis turėtų ilgas būti, jeib neišveizėtų kasdieniu drabužiu. Tasai turi su kasdienio rūpesčiais namie pasilikti. Yra žinoma, kad ilgas, ištisas rūbas padaro žmogų didesniu, laibesniu. Moteris išveizi su ilgu rūbu, kurs aslą siekia, tartum ant aslos plaukia, prakilnesnė, lyg su kiekvienu žingsniu kiltų ir augtų iš žemės. Tai ir turi būti norėta. Šventė yra pasikėlimas, pabuvimas tarsi arčiau dangaus neng žemės. [...] Nereikia šišon jokių naujų pramanymų

³⁹ Rūta [M. Raišukytė], Apie moteriškus drobinius, *Jaunimas*, 1911, nr. 2, p. 6–9.

*paduoti. Tik vien tai atsiminti, kas mums lietuviams pritinka, o kas iš viso žmoniškiau, sveikiau yra. Tam ir nei viena moteris nėra per sena.*⁴⁰

Nenuostabu, kad rašydama apie sveikatą, Raišukytė, kaip ir Vydūnas, mąsto, kaip šiandien pasakytume, *holistiškai* – švaru žmoguje turi būti viskas: ir mintys, ir jausmai, ir kūnas:

*Kūnas nėra dievaitis, kuriam reikia daug laiko aukoti, bet jis tikrai yra šventas rykas, kuriuo ir turi atitinkami veiksmai apsireikšti. [...] Bet ne vien vandeniui bei miui žmogus gal savo kūną sveiką ir švarų, o tuomi ir gražų išlaikyti, bet ir maistu. Maistas turi būti tikrai kūną maitinąs o ne jį erzina dalykas. Apie tai reikėtų tyčia kitoj vietoj tarti. Yra dar trečias valybumas, o tas bene visų svarbiausias. Tai jausmų valybumas. Kad mūsų jausmai visuomet valybi bus, tai mums ir visai nebus galima nešvariu kūnu gyventi. Kas viduje yra, tas tikrai ir viršuje apsireiškia. Valymas todėl pirmą turi viduje atsieiti. Paskui jis apsireiškis ir mūsų veikimu. [...] Doros ir kūno švarumas yra artimi gentys ir tikri žmogaus sveikatos sargai.*⁴¹

Būties slėpiniai

Martos Raišukytės straipsnius ir vertimus, pasirašytus Rūtos slapyvardžiu, skelbė Mažojoje Lietuvoje leisti laikraščiai: *Aušra*, *Lietuviškas laiškas*, *Nauja lietuviška ceitunga*, *Kaimynas*, *Tilžės keleivis*, *Rytojus*, *Jaunimas*, Didžiojoje Lietuvoje leista *Viltis*, keletas leidinių vokiečių kalba.

Būta ir literatūrinės kūrybos bandymų. Paminėtinas literatūrinis vaizdelis „Sargybos angelai“, pasakojantis dviejų žmonių gyvenimo istoriją. Juos nuo ankstyvos vaikystės lydėjęs ryškus angelo vaizdinys, atkeliavęs iš įtaigaus vaikiško religinio paveikslėlio, kuriame vaizduojami vaikus nuo bedugnės saugantys jų angelai. Atskleidžiamas būties trapumas, gyvenimo slėpingumas ir pasitikėjimas Aukščiausiojo valia. Didžiausias dėmesys – vidiniams išgyvenimams, būties slėpiniams. Net paprasčiausias ėjimas į kapines aprašomas kaip gili vidinė patirtis: „*Lauke buvo visas oras pripildytas nuo vakaro varpų garsėjimo. Vidury per tą garsėjimą keliavom mes tenlink, ir mudu pastojom vis tykesniu. Taip praėjom pro seną bažnytelę, kuri už tamsiojo kaštono lyg pasislėpusi.*“⁴²

„Vaizdelyje iš vieno lietuvių gyvenimo“ ji pasakoja apie savo kelionę į Lietuvą: „*Bėga traukinys per plynus laukus. Nei vienas nežvelgia pro langą, manęs pačios neminint. Rodos, nieko čia matytina. Kas tai toks girios kamputis, – gal tūlas mano. O kur-ne-kur ūkis. Daugelis vis dar tebetiki, kad vien kalnuota šalis esanti graži. Kur nėra kalnų bei daubų, čia ir nesą jokio gamtos gražumo. O Lietuvoj! Kas čia dės grožybę! Oi, šalta širdis!*“⁴³ Marta rašė ir istorine

⁴⁰ Rūta [M. Raišukytė], Apie moteriškus šventės drobinus, *Jaunimas*, 1911, nr. 4, p. 11–13.

⁴¹ Rūta [M. Raišukytė], Apie valyvumą, *Jaunimas*, 1911, nr. 6, p. 15–16.

⁴² Rūta [M. Raišukytė], Sargybos angelai, *Tilžės keleivis*, 1910, nr. 142, p. 9.

⁴³ Rūta [M. Raišukytė], Vaizdelis iš vieno lietuvių gyvenimo, *Jaunimas*, 1911, nr. 1, p. 8.

tematika. Bitėnuose 1902 m. išleistame, Vydūno sudarytame rinkinyje „Bendraitė“ paskelbtas ir jos istorinis pasakojimas „Ona ir Vytautas“.

Kiek ryškesnį pėdsaką Mažosios Lietuvos kultūriniame gyvenime paliko Raišukytės vertimai, iš kurių vienas didžiausių – garsiojo Johano Heinricho Pestalocio romanas „Lynardas ir Gertrūda“, lietuviškai jį 1898 m. išleido Enzys Jagomastas. Ši knyga anuomet buvo labai vertinama Vokietijoje, jos autorius išgarsėjo kaip pedagogas, knygoje išdėstytos vaikų ugdymo idėjos, beje, aktualios ir šiandien. Kitas didesnės apimties vertimas – iš anglų kalbos proza išversta Alfredo Tennysono poema „Enokas Ardenas“. Eiliuotai jį išvertė ir šį vertimą paskelbė Vydūnas. Poemoje vaizduojama sudėtinga dviejų draugų, pamilusių tą pačią merginą, istorija, tačiau svarbiausia veikale – išryškintos dvasinės vertybės, ypač kilni, nesavanaudiška vyrų meilė. Taip, tai vadinamasis „meilės trikampis“, bet jo dalyvių laikysena visiškai netradicinė, be neapykantos ir agresijos, su begaliniu altruizmu.

Siužeto kulminacija išties intriguojanti ir jaudinanti: ilgai moters lauktas, bet po dešimtmečio jau žuvusiu laikytas jos vyras grįžta namo. Vakare priėjęs prie savo trobos, pažvelgia pro langą vidun ir išvysta laimingą savo pačią su mažu kūdikiu, šalia stovi jo senas draugas... Jų laimės jis nenorėjęs trikdyti, tad pasitraukęs. Tik gyvenimą baigdamas vyras perduoda žinią apie save – kad kelionėje nežuvo ir visada mylėjo tą vienintelę moterį ir savo vaikus...

Lietuvių literatūros draugijos mokslo darbuose „Mitteilungen der litauischen Gesellschaft“ Raišukytė rašė apie Levą Tolstojų.⁴⁴ Mažosios Lietuvos spaudoje ji paskelbė kelis savo išverstus Tolstojaus apsakymus „Kuomi žmonės gyvena“ (1898), „Kiek žmogui žemės reikia“ (1899), „Liucernas“, „Surato kavinė“ (1900). „*Ji buvo ne pirmoji Tolstojaus kūrybos propaguotoja Mažajoje Lietuvoje. Matyt, ir jai turėjo įtakos filosofinės L. Tolstojaus pažiūros, jo etinė programa, kurioje dviem kelrodžiais laikytini žmogaus tobulėjimo idėja ir tiesos siekimas.*“⁴⁵ Birutės Masionienės teigimu, Raišukytės vertimai yra gana tikslūs, neiškreipiantys autoriaus minčių, išskyrus apsakymo „Kiek žmogui žemės reikia“ pabaigą. Čia „*M. Raišukytė sustiprina verčiamojo apsakymo didaktiką, kuri originale perteikiama ne tiesiogiai, o per įvykius, herojus ar pan.*“⁴⁶

Ji išvertė nemažai religinio turinio tekstų. Knygoje „Bendraitė“ paskelbtas jos išverstų rytietišku pasakojimų rinkinys „Aukšti pamokslai“.⁴⁷ Teosofinis Vydūno žurnalas *Šaltinis* įdėjo kelis religinio pobūdžio vertimus iš vokiečių kalbos, pasirašytus kriptonomu *Rt.* Vydūnas šiame žurnale irgi pasirašinėjo kriptonomu – *Mn.* (*Manas* – vienas pirmųjų Vydūno pseudonimų). Beveik nėra abejonių, kad kriptonimas *Rt.* reiškia *Rūtą*. Vienas iš vertimų – ištraukos iš

⁴⁴ Knygotyra, Enciklopedinis žinynas. 1997, Vilnius: *Alma littera*, p. 304.

⁴⁵ Birutė Masionienė, Levas Tolstojus ir Lietuva. 1978, Vilnius: *Vaga*, p. 241.

⁴⁶ Birutė Masionienė, Pirmieji L. Tolstojaus vertimai į lietuvių kalbą, *Senosios lietuvių literatūros baruose*, 1971, Vilnius, p. 211.

⁴⁷ Bendraitė, 1902, Bitėnai: *Prūsų lietuvių susivienijimas*, p. 55–64.

egiptiečių „Mirusiųjų knygos“, paskelbtos vokiečių teosofo dr. Fr. Hartmano leistame žurnale *Lotusblüten*.⁴⁸ Kitas – „Amžinybės sodo lakštingals“, persų išminčiaus Bu Ali Shah Qalandaro 1300 m. tekstas, irgi paimtas iš žurnalo *Lotusblüten*.⁴⁹ Ji vertė ne tik prozą, bet ir poeziją. Mažojoje Lietuvoje, pasak Domo Kauno, „*J. W. Goethe's poezijos fragmentą bene pirmoji 1899 m. paskelbė Enzo Jagomasto Tilžėje leista „Aušra“*. *Eiles į lietuvių kalbą vertė Vydūno idėjinio sambūrio dalyvė Marta Raišukytė*.“⁵⁰

Būdama Prūsų lietuvių moterų draugijos pirmininkė ir pagrindinė Tilžės lietuvių giedotojų draugijos talkininkė, ji aktyviai bendradarbiavo spaudoje, rašė apie renginius ir parodas, apie lietuvių šventes. Išsamiai aprašė 1904 m. įvykusią šventę, itin kūrybingai atpasakodama Vydūno režisuoto vaidinimo „Atbudimas“ siužetą, pabrėždama lietuvių kultūros grožį, tradicijų svarbą: „*Dainos išreiškia žmonių širdis. O kaip kone visa žmonija žino, kad lietuviškos dainos visai ypatingą širdingumą parodo*.“⁵¹ Aprašiusi vaidinimo idėjas, lietuvišką šventės dalyvių aprangą, jų dainuotas dainas, išreiškė viltį, kad kartu su atgaivintomis lietuvių dainomis, pasakomis, papročiais atgis ir apmirusi lietuvių tautos gyvybė.

Itin įspūdinga Raišukytės vizija, kurią knygoje „Rožės ir lelijos“ aprašė Vydūnas. Rožės ir lelijas ji regėjo kaip savo dvasios, išsiskleidusios tarsi lotoso žiedas, simbolius. Šį slėpinį jai apreiškusi esybė teigė: „*Kas žemiška, pragaišta, kad ir kažki kaip ilgai patenka, bet kas tavyje žydi, tatau nėra žemiška, tatau ir nepragaišta*.“⁵² Pats Vydūnas yra paskelbęs aštuonetą tekstų, kuriuos užrašė, remdamasis savo patirtais regėjimais, vizijomis. Prie jų būtų galima priskirti ir daugiau tokio pobūdžio kūrinėlių, iš kurių vienas turi idėjiškai itin artimų sąsajų su minėta Martos vizija – tai poema „Rožės meilė“.

Martos Raišukytės rašinių ir vertimų nėra daug, didelės išliekamosios vertės jie turbūt neturi. Tačiau reikėtų žemai nusilenkti Vydūno bendražygei, pasiaukojusiai jo talkininkei, kuri bene pirmoji suvokė mąstytojo kūrybos vertę. Pasak Vydūno, ji visokeriopai padėjo jo parašytiems kūriniais išvysti dienos šviesą, todėl kiekviena knyga primenanti ją, Martą Raišukytę – Rūtą.

Kultūros barai, 2014, nr. 12.

⁴⁸ Prisiikėlimas. Iš sen. egiptietiško „Mirusių rašto“, *Šaltinis*, 1906, nr. 1, p. 25–30.

⁴⁹ Amžinybės sodo lakštingals, *Šaltinis*, 1906, nr. 2, p. 47–52.

⁵⁰ Domas Kaunas, Vokiečių literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą Mažosios Lietuvos spaudoje, *Knygotyra*, 2004, nr. 43, p. 180.

⁵¹ R. [M. Raišukytė], Iš Lietuvinkų gyvenimo, *Kaimynas*, 1904, nr. 36, p. 281.

⁵² Vydūnas, Rožės ir lelijos, p. 42.